

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНЕ РЕФОРМУВАННЯ В КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У цій роботі представлена спроба систематизації результатів досліджень щодо досвіду європейських країн з проведення адміністративно-територіальної реформи в контексті децентралізації влади. Щодо питання доцільності процесу децентралізації та адміністративно-територіальної реформи в Україні проводяться різноманітні дискусії. Але актуальними залишаються шляхи пошуку оптимальної моделі організації місцевої влади, що може забезпечити ефективний розвиток регіонів і держави загалом. Тому досить цікавим є досвід європейських країн, які вже вирішили або частково вирішили окреслені проблеми. Процес децентралізації влади в європейських країнах також передбачав проведення адміністративно-територіальної реформи, зокрема, шляхом укрупнення адміністративно-територіальних одиниць. В Україні цей процес тільки розпочався і вимагає значних зусиль у формуванні найбільш ефективного варіанту проведення реформи. Ця проблема є особливо актуальною для сучасної України. Оскільки, починаючи з 2015 року, в нашій державі відбувається практичне втілення концепції децентралізації, в основі якої лежить зміна адміністративно-територіального устрою. Метою цього дослідження є висвітлення досвіду впровадження адміністративно-територіальної реформи у європейських країнах в контексті децентралізації для можливості використання цього досвіду в українських реаліях. У процесі виконання поставлених завдань у статті застосовано ряд методів дослідження. Зокрема, серед загальнонаукових методів дослідження: аналіз, синтез; індукції та дедуції. Серед спеціальних методів дослідження було використано: системний, порівняльний, функціональний, історичний методи дослідження.

Ключові слова: децентралізація; адміністративно-територіальна реформа; спроможна територіальна громада; органи місцевого самоврядування.

Постановка проблеми. Євроінтеграційний курс України визначив основні напрямки реформ, необхідних для забезпечення потреб громадян. Виникла необхідність переформатування системи взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування шляхом децентралізації, що передбачала надання широких фінансових та адміністративних повноважень органам місцевого самоврядування. Здійснення повною мірою децентралізації стало б можливим за умови адміністративно-територіальної реформи, що в Україні визначена як другий етап децентралізації. Починаючи з 2015 року, почалося активне об'єднання територіальних громад і утворення найменшої адміністративно-територіальної одиниці – об'єднаної територіальної громади.

Укрупнення адміністративно-територіальних одиниць та перерозподіл повноважень між центром і регіонами з більшим чи меншим успіхом здійснили європейські країни, зокрема Польща, Чехія, Угорщина. У зазначених країнах адміністративно-територіальна реформа також пов'язана з євроінтеграційною політикою і мала свої

позитиви та недоліки, що становить особливу зацікавленість при виробленні оптимальної моделі адміністративно-територіального реформування для сучасної України.

Аналіз наукових досліджень. Досвід здійснення адміністративно-територіальної реформи в країнах Східної Європи є досить актуальним для України з позиції основних європейських здобутків і врахування найпоширеніших помилок. Серед наукових досліджень цієї проблематики слід окреслити праці, що стосуються порівняння підходів до адміністративно-територіальної реформи в Польщі та Україні – О. Білянський [2], І. Корчак [8], З. Сірик [12]. Проблемам упровадження адміністративно-територіальної реформи в Польщі присвячена стаття О. Сас «Чи було полякам легко робити децентралізацію?» [11]. Окремо здобутки та проблеми адміністративно-територіального реформування Чехії розглядають А. Ключкович [6] та О. Новікова [9].

Мета статті. Метою цього дослідження є розкриття особливостей адміністративно-територіального реформу-

вання в країнах Східної Європи для подальшого використання європейського досвіду в українському реформуванні.

Виклад основного матеріалу. Проблема пошуку оптимальної концепції реформи адміністративно-територіального устрою в Україні передбачає визначення поняття «адміністративно-територіальний устрій» та «адміністративно-територіальна реформа». Проте, слід звернути увагу і на особливості використання «адміністративно-територіальна одиниця». Так, навчальний енциклопедичний словник-довідник «Політологія» визначає адміністративно-територіальну одиницю як компакту частину єдиної території держави в установлених відповідно до закону межах, що за наявності відповідних географічних, демографічних і соціально-економічних умов є просторовою основою для організації та діяльності органів публічної влади (області, регіони, губернії, землі, воєводства, провінції, кантони, райони, повіти, департаменти тощо) [10, с. 17].

Адміністративно-територіальна реформа – зміна передумов організації територіального устрою, статусу існуючих і впровадження нових рівнів адміністративно-територіальних одиниць, покращення умов надання суспільних послуг (громадських, адміністративних) органами державної влади та місцевого самоврядування [7]. У загальному вигляді, адміністративно-територіальна – це адміністративна реформа, що передбачає зміну адміністративно-територіального поділу та надані більш широкі повноважень органам місцевого самоврядування.

Адміністративно-територіальна реформа направлена не лише на покращення адміністративно-територіального устрою, а є одним із засобів формування спроможних територіальних громад, що передбачає переформатування на законодавчому рівні всієї системи функціонування публічної влади. Основною ж метою адміністративно-територіальної реформи як основи процесу децентралізації є виведення на новий рівень якості надання адміністративних і соціальних послуг громадянам, а також здійснення місцевого самоврядування відповідно до європейських принципів повсюдності та субсидіарності. Виходячи із європейського досвіду щодо реформування адміністративно-територіального устрою та застосування зазначених принципів, основне завдання адміністративно-територіальної реформи – створення спроможних територіальних громад (громад, в якій місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадрові ресурси є достатніми для вирішення її органами місцевого самоврядування питань місцевого значення, передбачених законодавством, в інтересах жителів громади [13, с. 4]), що зможуть ефективно вирішувати проблеми місцевого значення, а органи місцевого самоврядування бути здатні забезпечити належний рівень надання адміністративних, соціальних послуг громадянам, створити високий рівень добробуту громадян за рахунок ефективного використання місцевих ресурсів.

В Україні адміністративно-територіальна реформа визначена другим етапом у складному процесі децентралізації, що у політичній науці визначається як

процес розширення і зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій при одночасному звуженні прав і повноважень відповідного центру з метою оптимізації та підвищення ефективності управління суспільно важливими справами, найповнішої реалізації регіональних і місцевих інтересів; це специфічний метод управління, який є важливим для місцевої демократії та розвитку [10, с. 162]. Тобто, децентралізація влади надає можливість територіальним громадам реалізувати своє конституційне право – право на владу – як можливість ефективної реалізації плану розвитку території відповідно до потреб територіальної громади.

Багатоманіття дефініцій поняття «децентралізація» можна систематизувати за певними спільними рисами. Так, відповідно функціонального підходу, децентралізація – передання частини функцій державного управління центральних органів виконавчої влади місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, розширення повноважень нижчих органів за рахунок вищих за рівнем [5, с. 111]. Також визначення поняття «децентралізації» здійснюється шляхом протиставлення поняттю «централізація»: «Децентралізація – характерне для сфери державного управління явище, зумовлене об'єктивними і суб'єктивними факторами, певний протилежний бік централізації, своєрідний засіб відображення централізації» [4, с. 16].

Серед усього загалу визначень поняття «децентралізація» розрізняють адміністративну та демократичну децентралізацію [10, с. 162]. Перша передбачає надання більш широких повноважень місцевим адміністративним органам, що означає – право на самостійну діяльність, хоча й залишаються підзвітними центру. Другий тип децентралізації орієнтований на створення ефективної системи місцевого самоврядування як незалежного від владного впливу інституту.

Різні акценти децентралізації знаходимо, вивчивши досвід країн Східної Європи, зокрема Польщі, Чехії, Румунії, які на шляху до євроінтеграції в рамках децентралізації здійснили адміністративно-територіальну реформу. Здійснення такого масштабу реформ вимагало повного переформатування політичної, соціальної, економічної та муніципальної сфер. Виникла необхідність пошуку оптимальної моделі здійснення адміністративно-територіальної реформи, проте виявилось, що кожна країна має свої особливості і винайти загальний алгоритм виявилось неможливим.

Серед країн Центрально-Східної Європи найуспішнішим упровадженням адміністративно-територіальної реформи вважається досвід Польщі, яка активізувала реформу у зв'язку із досить складними проблемами внутрішньої і зовнішньої політики. У 1990 році, як зазначає О. Сас, польський уряд запровадив шокову лібералізацію цін, а у 1991 році позакривалися польські підприємства, які випускали продукцію, орієнтовану на Радянський Союз. Наслідком цього були безробіття та зубожіння переважної кількості населення [11]. Виникла необхідність раціонального вироблення регіональної політики та створення оптимальних умов

для надання адміністративних послуг громадянам хоча б на мінімальному рівні. Крім того, у цей час Польща бере курс в євроінтеграційному напрямку і керується розділом *acquis communautaire* («Доробок Спільноти») – «Регіональна політика і координація структурних інструментів», положення якого стосувалися політики вирівнювання рівнів економічного розвитку в ЄС й фінансування регіональних програм за допомогою структурних фондів ЄС (PHARE, ISPA, SAPARD), які були розроблені під сильні демократичні одиниці місцевого і регіонального самоуправління, не змогли без адміністративно-територіальної реформи повністю вийти на рівень європейських стандартів, причиною чого стало брак одиниць на регіональному рівні і відповідно не виконувався принципів децентралізації [2].

Адміністративна реформа Польщі, з 1 січня 1999 року впровадила трирівневу структуру територіального поділу: гміна (основний рівень), повіт (місцевий рівень, до складу входять декілька гмін) і воєводство (регіональний рівень, об'єднує кілька повітів), жителі яких утворюють окремі самоврядні громади [2]. Важливим чинником було не тільки укрупнення воєводств з 49 до 16, але й одночасне зменшення владного впливу воєводи, як посадовця центральної виконавчої влади. Максимальну кількість питань, пов'язаних із повсякденним життям людей вирішує місцеве самоврядування на рівні громад, тобто гмін. Їх у Польщі 2479, кожна з них налічує в середньому 5 тис. осіб. Наступним адміністративно-територіальним рівнем є повіт, що відповідає українському варіанту адміністративно-територіальної одиниці – району. У Польщі 380 сільських повітів і 66 міських (міста на правах повіту). Містом на правах повіту є місто, якщо в ньому мешкає понад 100 тис. жителів, а також місто, що з 31 грудня 1998 року перестало бути центром воєводства. Повіт повинен охоплювати по можливості однорідну за поселенською і просторовою структурою та за суспільними економічними зв'язками територію [11]. Як зазначає З. Сірик, саме поява повітів та їх імплементація в практику місцевого самоврядування в Польщі суттєво структурувало всю систему організації влади на місцях [12, с. 9].

Порівнюючи з Україною, обласному рівню відповідають воєводства – адміністративно-територіальна одиниця найвищого рівня (складається з повітів), що визначає політику регіону та відає питаннями, які не можуть бути вирішеними лише на повітовому рівні. Воєводство є найбільшою одиницею територіального самоврядування та регіональною самоврядною спільнотою, яку на підставі закону утворюють мешканці воєводства. Сфера діяльності воєводства не порушує самостійності повіту та гміни, а його органи місцевого самоврядування не є органами контролю чи нагляду над ними. Забезпечення сприятливих умов для розвитку регіону та надання громадських послуг у його межах. Перелік регіональних завдань формує специфіку місцевої політики воєводства. Усі воєводства мають ідентичний правовий статус і є територіально цілісними [1, с. 259].

Основними здобутками адміністративно-територіальної реформи Польщі стали:

- створення моделі менеджерського управління – територіальна громада самостійно вирішує питання місцевого значення. Усі рівні адміністративно-територіального устрою діють на принципах субсидіарності, повсюдності та фінансової забезпеченості. Як зазначає, І. Корчак, кожен рівень виконує свою область завдань, найбільш близьких населенню. Так, гміни відповідають за початкову школу та медичні місцеві дороги. Повіти – за гімназії і вузи, лікарні, дороги між містами і селами. А вже воєводства забезпечують функціонування національних вузів, магістралей державного значення і спецлікарень [8];

- можливість розвитку приватного підприємництва – надало можливість розвивати регіони держави, що є одним із напрямків політики країн Європейського Союзу;

- активне залучення громадських організацій та спілок до вироблення місцевої політики та пошуків шляхів вирішення проблем місцевого значення, застосування інноваційних технологій;

- боротьба з корупцією – всеохоплююча законодавча, інформаційна кампанія щодо подолання корупції як зі сторони громадян, так зі сторони посадових осіб. Зокрема, юридично – приймали закони, та психологічно – проводили ментальні заходи, проводили тренінги, заняття для службовців, проводили акції «Не даю, не беру хабарів», створили фільми, ролики, де розігрувалася ситуація, коли люди себе виправдовують, показували, як проявляється корупція, читали лекції, розмовляли, і паралельно приймали закони про покарання за хабарництво і корупцію, розробили кодекс етики службовців. Важливим засобом боротьби з корупцією стала обов'язкова для кожного громадянина та установи щорічна подача декларацій, де необхідно вказувати весь свій дохід [8].

Отже, досвід адміністративно-територіального реформування Польщі вважається досить успішним в Європі, не зважаючи і на певні недоліки цього процесу. Головним здобутком стало створення держави для громадян, що забезпечується високим рівнем надання адміністративних послуг і регіональної політики орієнтованої на територіальну громаду.

Реформа адміністративно-територіального устрою в Чехії також була пов'язана з євроінтеграцією, що вимагало приведення до відповідності європейських стандартів функціонування демократичних інститутів і забезпечення основних принципів місцевого самоврядування. Адміністративно-територіальна реформа в Чехії здійснювалась у два етапи і тривала близько 10 років. Перший етап передбачав зміну структури адміністративно-територіального поділу і розширення повноважень органів місцевого самоврядування базового рівня. Було ліквідовано область як адміністративно-територіальну одиницю і запроваджено дворівневу структуру адміністративно-територіального устрою – муніципалітет-район [9]. Крім того, було змінено багаторівневу систему державного управління, яку втілювали національні комітети: спочатку було повністю розпущено 7 обласних (крайових) національних комітетів, а їх функції передано центральним органам державної влади (міністерствам) та частково районним (окресним) комітетам (згодом районним адміністраціям); далі 73 районних національних

комітетів були замінені на районні державні адміністрації, які виконували функції державного управління в районі; і, нарешті, скасовано місцеві національні комітети. Паралельним кроком у цьому процесі було створення муніципалітетів на місцевому рівні [6, с. 193].

Протягом 1996–1997 рр. у Чехії було утворено Міністерство регіонального розвитку Чехії; ухвалено Конституційний закон про створення 14 вищих територіальних одиниць самоврядування, які після вступу країни до Європейського Союзу стали основою регіональної політики. Починаючи із 2001 р. у Чехії розпочато етап консолідації демократії – ухвалювалися поправки до норм про місцеві вибори, управління самоврядних територіальних одиниць, про муніципалітети тощо [3, с. 60].

Основним здобутком адміністративно-територіальної реформи Республіки Чехії стала децентралізація бюджетної сфери, що надало змогу адміністративно-територіальним одиницям базового рівня мати власний бюджет і розпоряджатися своїми коштами відповідно до потреб громади. Як результат – зростання місцевих бюджетів. Загальні прибутки муніципалітетів поділяють на податкові прибутки (майже 50 %); неподаткові прибутки (результати самостійної господарської діяльності – оренди, комунальних послуг тощо); прибуток із капіталу (продаж майна або його частки); субсидії та гранти. Крайові бюджети формуються аналогічно, переважно з податкових і неподаткових прибутків, грантів, субсидій та позик [3, с. 61].

Отже, у результаті адміністративно-територіальної реформи в Чехії відбулися зміни у розподілі повноважень між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування. Самоврядні органи отримали можливість самостійно розпоряджатися своїм бюджетом, що надало змогу забезпечувати ефективне надання послуг населенню та сприяти соціально-економічному розвитку регіонів.

Євроінтеграційна політика і Угорщини стала поштовхом до адміністративно-територіальної реформи в країні. Як зазначає А. Чиркін, загальним завданням перетворень була побудова відкритої й ефективної системи публічного управління, здатної надавати якісні послуги, створення професійної, стабільної й нейтральної державної служби, формування чітких адміністративних процедур, що виконуються згідно з

принципом верховенства права [14, с. 310]. Фактично, практичне втілення реформи в Угорщині відбувалося в період 2011 і 2014 р. і ґрунтувалося на принципах науковості, узгодженості, всеохопленості та швидкості. У результаті було створено нову адміністративну структуру mezzo-рівня (середній рівень), а саме інституцію районів («járás»). В Угорщині існує 175 районів в округах та 23 в столиці. У територіальній системі Європейського Союзу райони – це LAU-1, одиниці в межах окружного рівня (NUTS 3). Райони стали адміністративними одиницями, завдання яких – представництво центрального управління (державної адміністрації) на локальному рівні. До реформи це було повноваження нотаріусів місцевого самоврядування, які виконували подвійну роль: вони були головами місцевих адміністрацій (керівниками канцелярії мера), а також представниками держави [14, с. 310].

Отже, аналізуючи європейський досвід проведення адміністративно-територіальної реформи можна виділити певні спільні риси. До основних передумов реформного процесу слід віднести євроінтеграційну зовнішню політику держав. Відповідно, розгалужена система адміністративно-територіальних одиниць, неспроможність органів місцевого самоврядування задовольняти потреби населення хоча б на мінімальному рівні і повна невідповідність умовам вступу до Європейського Союзу, призвели до необхідності проведення децентралізації та адміністративно-територіальної реформи. Такі реформи відбувались досить складно та часом із зміною курсу. Основними висновками із процесу адміністративно-територіального реформування можна назвати:

- має бути всеохоплююча підтримка громадян держави, а для цього проведена всеохоплююча інформаційна політика;
- базовий рівень адміністративно-територіального устрою має формуватися знизу догори, а не навпаки;
- процес реформ у державі має набувати загальнодержавного характеру, а не політичного;
- надання органам місцевого самоврядування більших прав і повноважень дозволяє швидко реагувати на проблеми місцевого значення;
- саме активність територіальних громад, їх участь у навчанні, тренінгах, різного роду грантах є запорукою успішного розвитку, адже пасивна громада так і залишатиметься в депресивному стані.

Список використаних джерел

1. Байрак С. Місцеве самоврядування Республіки Польща : особливості становлення та засади функціонування [Електронний ресурс] / С. Байрак // *Studia politologica Ucraino-Polona*. – 2013. – Вип. 3. – С. 255–262. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spur_2013_3_30.
2. Білянський О. Адміністративно-територіальна реформа в Республіці Польща : досвід для України (1998-1999 рр.) [Електронний ресурс] / О. Білянський // *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія : Історія, міжнародні відносини*. – 2012. – Вип. 9. – С. 146–152. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_9_19.
3. Гладій В. Реформування системи місцевого самоврядування : досвід вишеградської групи [Електронний ресурс] / В. І. Гладій // *Грані*. – 2015. – № 12(1). – С. 57–63. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_12\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_12(1)_12).
4. Державне управління в Україні : централізація і децентралізація : монографія / кол. авт. ; відп. ред. проф. Н. Р. Нижник. – К. : УАДУ при Президентові України, 1997. – 448 с.
5. Державне управління та державна служба : словн.-довід. / уклад. О. Ю. Оболенський. – К. : КНЕУ, 2005. – 111 с.
6. Ключкович А. Реформування територіального публічного управління Чеської Республіки в контексті демократизації політичної системи та вступу до Європейського Союзу (1990–2004) / А. Ключкович // *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія : Політологія. Соціологія. Філософія* / редкол. : М. Вегеш (гол. ред.), В. Андрущенко, О. Бабкіна та ін. – Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. – Вип. 14. – С. 192–200.

7. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – Розпорядження від 1 квітня 2014 р. № 333-р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
8. Корчак І. Як організувати ефективне самоврядування [Електронний ресурс] / Ігор Корчак // Ключ до процвітання. – 2015. – Режим доступу : http://kluchdoprosvitania.blogspot.com/p/blog-page_2.html.
9. Новікова О. Політико-адміністративна система Чехії у контексті реформування публічного управління [Електронний ресурс] / О. О. Новікова // Електронний збірник наукових праць «Публічне адміністрування : теорія та практика». – 2011. – № 1 (5). – Режим доступу : [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11nooptu.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11nooptu.pdf).
10. Політологія : навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / за наук. ред. д-ра політ. наук Н. М. Хоми, В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2014. – 779 с.
11. Сас О. Чи було полякам легко робити децентралізацію? [Електронний ресурс] / Олена Сас // Децентралізація. – 2016. – Режим доступу : <https://decentralization.gov.ua/news/2547>.
12. Сірик З. Адміністративно-територіальний устрій Польщі : вертикально-рівнева система управління [Електронний ресурс] / З. Сірик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Вип. 6. – С. 7–13. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2015_6_4.
13. Формування спроможних територіальних громад : практичний посібник [Електронний ресурс] / авт. кол. : В. Мякоход, Ю. Вернигор, О. Чепель, М. Баран. – 2017. – Режим доступу : http://auc.org.ua/sites/default/files/library/otgbook3new_obgortka_i_blok.pdf.
14. Чиркін А. С. Запровадження адміністративно-територіальної реформи : досвід Угорщини [Електронний ресурс] / А. С. Чиркін // Від громадянського суспільства – до правової держави : XIII Міжнародна наукова конференція молодих вчених та студентів, 27 квітня 2017 р., м. Харків : Збірник тез доповідей. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – Режим доступу : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12722/1/CHirkin_308-311.pdf.

T. Lushahina, V. Khiminets,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv

ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL REFORM IN THE COUNTRIES OF EASTERN EUROPE

This article presents an attempt to systematize the results of studies on the experience of European countries on the implementation of administrative-territorial reform in the context of decentralization of power. There are different discussions in relation to the question of the expediency of the process of decentralization and administrative-territorial reform in Ukraine. Ways of finding an optimal model of local government organization that can ensure the effective development of regions and the state as a whole are relevant. Therefore, it is interesting the experience of European countries that have already solved or partially solved outlined the problems. The process of decentralization in European countries also envisaged the implementation of administrative-territorial reform, in particular, by consolidating administrative-territorial units. this process has just begun and requires considerable efforts in formulating the most effective reform option in Ukraine. This problem is relevant for modern Ukraine. From the beginning of 2015 in our country there is a practical implementation of the concept of decentralization, which is based on the change of administrative-territorial system. The goal of this study is to highlight the experience of implementing administrative-territorial reform in European countries in the context of decentralization for the possibility of using this experience in Ukrainian realities. A number of research methods have been applied in the process of fulfilling the tasks in the article. In particular, among the general scientific methods of research are analysis, synthesis; induction and deduction. Among the special methods of research were used systemic, comparative, functional, historical methods.

Key words: decentralization; administrative-territorial reform; efficient local community; local self-government.

Рецензенти: Іванов М. С., д-р політ. наук, професор, ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв;
Чупрін Р. В., канд політ. наук, доцент, ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв;

© Лушагіна Т. В., Химинець В. В., 2019

Дата надходження статті до редколегії 13.11.2018